

Condition de la déclaration constitutionnelle de la langue d'État et questions autour de sa situation en Géorgie contemporaine

სახელმწიფო ენის საკონსტიტუციო დეკლარირების პირობა და ფუნქციონირების საკითხები თანამედროვე საქართველოში

Manana Tabidze – მანანა ტაბიძე

*Université géorgienne Saint Andria auprès du Patriarcat de Géorgie
საქართველოს საპატრიარქოსთან არსებული წმინდა
ანდრია პირველწოდებულის ქართული უნივერსიტეტი*

Abstract: While determining the status of the language, specialists are responsible for making long-term predictions about the prospects of the existing linguistic situation. As long as the fluctuation of status has negative effect on the consolidation of society, there emerges the threat of linguistic anarchy. 'Linguistic anarchy is the condition of linguistic society in poly-ethnic and multilingual society when centralized regulation of linguistic relations does not take place within the borders of this state.'

Foreign experts who work on the linguistic situation of Georgia admit that the existence of a non-Georgian-speaking population in Georgia is determined not by a discrimination policy, but by a russification policy of the Soviet regime. After the dismemberment of the Soviet Union, when Russian was not seen as a State language, these populations have remained without the common language of communication.

In this paper, we analyze these questions and present some recommendations.

Keywords: State language; linguistic situation; poly-ethnic and multilingual society; common language of communication; linguistic anarchy

თეზისები: სპეციალისტებს ენის სტატუსის განსაზღვრისას ევალუბათ რაც შეიძლება შორს განჭვრიტონ უკვე არსებული ენობრივი ვითარების შეცვლის პერსპექტივები. რადგან საზოგადოების კონსოლიდაციისათვის ნამდვილად ხელისშემშლელია სტატუსობრივი რყევები, იქმნება ენობრივი ანარქიის განვითარების საფრთხე.

სამართლიანობა მოითხოვს იმის აღნიშვნას, რომ უცხოელი ექსპერტები საქართველოს ენობრივი სიტუაციის აღწერისას ძირითადად სწორად ხედავენ პრობლემებს და ამ პრობლემათა გამომწვევ მიზეზებს. კერძოდ, ისინი აღიარებენ, რომ საქართველოში ქართული ენის არმცოდნე მოსახლეობის არსებობა განაპირობა არა ქართველთა მხრიდან დისკრიმინაციულმა პოლიტიკამ, არამედ კომუნისტური რეჟიმის რუსიფიკაციულმა პოლიტიკამ, რომლის შედეგადაც რუსული ენა ჩადგა საქართველოს სახელმწიფოს ქართველ და არაქართველ მოსახლეობას შორის, ხოლო საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, რუსული ენის სახელმწიფოს სისტემიდან გასვლის შემდეგ, ეს კოლექტივები, ფაქტობრივ, შუამავალი საკომუნიკაციო ენის გარეშე დარჩნენ.

წინამდებარე სტატია ამ და სხვა აქტუალურ საკითხების ანალიზსა და რიგი რეკომენდაციების შემოთავაზებას ისახავს მიზნად.

საკვანძო სიტყვები: სახელმწიფო ენა, ენობრივი სიტუაცია, პოლიეთნიკური და მრავალენოვანი საზოგადოება, შუამავალი საკომუნიკაციო ენა, ენობრივი ანარქია

ლინგვისტების გარდა სახელმწიფო ენის დეფინიცია და ფუნქციონირების საკითხები ყველაზე მეტად პოლიტოლოგებსა და იურისტებს აინტერესებს. ამ ფაქტს ის ახსნა აქვს, რომ ამ სინტაგმის («სახელმწიფო ენა») ერთი კომპონენტი პოლიტიკურ-სამართლებრივ სფეროს განეკუთვნება. შესაბამისად, ტერმინი «სახელმწიფო ენა» რამდენიმე დისციპლინის ინტერესის საგანს წარმოადგენს და ვერც ერთი ამ დარგიდან ოდენ საკუთარი განმარტებით ვერ შემოიფარგლება. ამიტომაც არის, რომ, ჩვეულებრივ, სახელმწიფო ენის განმარტების ნაცვლად მის ფუნქციებს ჩამოთვლიან ხოლმე და ამით შემოსაზღვრავენ ცნებას, კერძოდ, მიუთითებენ, რომ სახელმწიფო ენა:

- მოცემული სახელმწიფოს ფარგლებში ასრულებს ინტეგრაციულ ფუნქციას პოლიტიკურ, სოციალურ, ეკონომიკურ და კულტურულ სფეროებში.
- გამოდის მოცემული სახელმწიფოს სიმბოლოს როლში.
- არის სახელმწიფოებრივ-ადმინისტრაციული ტექსტების, კანონების, განკარგულებების, სწავლების, მასობრივი ინფორმაციის და სხვათა ენა.
- სახელმწიფო ენაზე მიმდინარეობს ადმინისტრაციულ-პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური ურთიერთობები მოქალაქეთა მთლიანი მეტასოციუმისა, რომელსაც აერთიანებს სახელმწიფო და რის შედეგადაც ენა ხდება ერთ-ერთი უმთავრესი საშუალება სახელმწიფო ინტეგრაციისათვის.
- სახელმწიფო ენის კონცეფციის ფორმირება დამოკიდებულია ეროვნულ-ენობრივი პოლიტიკის პრინციპებზე, ხოლო სახელმწიფო ენის (ან რამდენიმე სახელმწიფო ენის) კანონის მიღება არის ამგვარი პოლიტიკის ნაწილი.
- ფუნქციათა მოცულობა, რომელთაც სახელმწიფო ენა ასრულებს და მისი გამოყენების სფეროები სხვადასხვა სახელმწიფოებრივ წარმონაქმნში შეიძლება მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდეს ერთმანეთისაგან, ამ განსხვავებას განაპირობებს ტრადიციული სოციალურ-კომუნიკაციური სისტემა (რომელიც მოცემულ სოციუმშია ჩამოყალიბებული) და ენობრივი პოლიტიკის ამოცანები.
- სახელმწიფო ენის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფუნქცია მრავალრიცხოვან სახელმწიფოში ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის ენად ყოფნაა.

დასახელებულ ფუნქციათა გაფართოებაც შეიძლება და დავიწროებაც. ჩვენთვის ამ შემთხვევაში განსაკუთრებულად საინტერესო სწორედ სახელმწიფო ენის შეფასებისა და განსაზღვრის არაერთგვაროვნებაა. ყველა სახელმწიფო თავისი ისტორიული გამოცდილების, ტერიტორიული მოწყობის, თანამედროვე

ორიენტაციის ან სამომავლო გეგმების შესაბამისად განიხილავს სახელმწიფო ენის საკითხს. მაგალითად, რუსეთს ერთადერთი სახელმწიფო ენა აქვს, თუმცა მის მიერ სხვადასხვა დროს კოლონიზებული ხალხებისა და ქვეყნების ენები ოფიციალური სტატუსის მტარებლად აქვს გამოცხადებული, რაც რუსეთისათვის ამ «შემოერთებულ» ხალხებთან საურთიერთო ფორმატში თავსდება. ამგვარი ენების რიცხვი რუსეთში 26-ია.

მაშასადამე, ორი ძირითადი საკითხი იჩენს თავს სახელმწიფო ენასთან დაკავშირებით:

1. რა არის სახელმწიფო ენის არჩევის, საკონსტიტუციო დეკლარირების პირობა და
2. რა ხარისხში შეუძლია ამ არჩეულ ენას თავისი ფუნქციების შესრულება.

აქ თავს იჩენს ორი მომენტი: ა) სახელმწიფო ენის სრულფასოვან ფუნქციონირებას შეიძლება ხელი შეუშალოს თავად ენის მოუმზადებლობამ ამ ფუნქციის შესრულებისათვის, და ბ) ხელის შეშლელი შეიძლება იყოს ექსტრალინგვისტური ფაქტორები.

თანამედროვე მსოფლიოში 193 სახელმწიფოა, აქედან ნახევარს ერთადერთი სახელმწიფო ენა აქვს, მეორე ნახევარს კი არ უხერხდება მხოლოდ ერთი სახელმწიფო ენის დაკანონება. თუმცა, ეს ნაწილიც ცდილობს ორიენტირებული იყოს ერთ სახელმწიფო ენაზე, სხვებს კი ესა თუ ის სტატუსი შეურჩიოს (თუკი სხვა გამოსავალი არ არის). ასეთ დროს მთავარ არგუმენტად ასახელებენ საზოგადოების კონსოლიდაციის აუცილებლობას; ერთი სახელმწიფო ენისა და ორი ან მეტი სხვა სტატუსის მქონე ენათა ფუნქციონირება ხელს შეუშლის ადამიანთა დაახლოებას, რასაც საერთო ენაზე «ლაპარაკი» ესაჭიროება; ხოლო სხვადასხვა სტატუსით ენების შემოსაზღვრა ამ კონსოლიდაციის გზაზე დაბრკოლებად შეიძლება იქცეს.

ამერიკელი სოციოლინგვისტი ჰენც კლოსი¹ გამოყოფს ენის მიმართ სახელმწიფო დამოკიდებულების ექვს საფეხურს:

- 1) ერთადერთი ოფიციალური ენა (მაგ., ფრანგული საფრანგეთში);
- 2) ერთობლივი ოფიციალური ენა (მაგ., ინგლისური და ფრანგული კამერუნში);
- 3) რეგიონული ოფიციალური ენა შტატის ან რეგიონისა ფედერალურ სახელმწიფოში (მაგ., ავარული ენა რუსეთის ფედერაციაში შემავალ დაღესტნის რესპუბლიკაში);
- 4) წახალისებადი ენა, რომელსაც არა აქვს ოფიციალური სტატუსი, მაგრამ რომელსაც სახელმწიფო დაწესებულებები იყენებენ (მაგ., პიჯინი კამერუნში);
- 5) მოთმენილი ენა (მაგ., იმიგრანტების ენა);
- 6) შეკავებული ენა (ენა, რომლის განვითარება არაა წახალისებული და მხარდაჭერილი) (მაგ., ბოშების ენა ზოგიერთ სახელმწიფოში).

სპეციალისტებს ენის სტატუსის განსაზღვრისას ევალებათ (როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ენის სტატუსის განსაზღვრა არ არის მხოლოდ ლინგვისტების საქმე), რაც შეიძლება შორს განჭვრიტონ უკვე არსებული ენობრივი ვითარების შეცვლის პერსპექტივები. რადგან საზოგადოების კონსოლიდაციისათვის ნამდვილად ხელისშემშლელია სტატუსობრივი რყევები, იქმნება ენობრივი ანარქიის განვითარების საფრთხე.

როგორც განმარტავენ:

ენობრივი ანარქია ენობრივი საზოგადოების მდგომარეობაა პოლიეთნიკურსა და მრავალენოვან საზოგადოებაში, როდესაც პრაქტიკულად აღარ ხდება ენობრივი ურთიერთობების ცენტრალიზებული რეგულირება ამ სახელმწიფოს ფარგლებში. იგი წარმოიშობა

¹ Heinz Kloss, *The American Bilingual Tradition. Washington DC and McHenry IL*, Center for Applied Linguistics and Delta System / Reprints of Kloss H. *The American Bilingual Tradition*, Rowley MA: Newbury House, 1977. 1988

საზოგადოებასა და სახელმწიფოში ინტეგრაციული ტენდენციების დასუსტების პირობებში, ახლავს მაჟორიტარული ენის პრესტიჟის დაქვეითება და ენობრივი ნორმის წაშლა, ეთნიკური და ენობრივი კონფლიქტების გამწვავება ენის მტარებელთა შორის, რომელთაც სხვადასხვა სოციალური სტატუსი აქვთ, და რასაც მოსდევს საზოგადოების ენობრივი დეზინტეგრაცია¹.

მაშასადამე, სახელმწიფო ენის ფუნქციონირება საჭიროა არა მარტო თავად სატიტულო ეთნოსის, არამედ მთელი სამოქალაქო კონტინგენტისათვის, რათა თავიდან იქნეს აცილებული ენობრივი ანარქია, რომელსაც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, საზოგადოების დეზინტეგრაცია მოსდევს, რის ფონზეც, ფაქტობრივ, გარდაუვალია კონფლიქტური სიტუაციების განვითარება.

დღეს მსოფლიოში თითქმის აღარ არსებობს ისეთი სახელმწიფოები, სადაც არაავტოქთონი ეთნოსები არ ცხოვრობენ. არსებობს უზარმაზარი პრაქტიკა იმისა, თუ როგორ უნდა დარეგულირდეს სახელმწიფოთა შიგნით ეროვნებათაშორისი ურთიერთობები. უნდა ითქვას, რომ ჩვენი სახელმწიფოს შესაბამისი სტრუქტურებისა, და განსაკუთრებით განათლების სამინისტროს გამოცემებში ცუდადაა შერჩეული უცხოეთის ქვეყნების მაგალითები საქართველოს ენობრივ სიტუაციასთან ანალოგიისათვის. კერძოდ, არც შვეიცარია, არც ბასკეთი (ესპანეთის წიაღში), არც კვებეკი კანადაში ან ყირგიზეთი და ტაჯიკეთი არ გამოდგება საქართველოს ეთნო-ენობრივი სიტუაციის ანალოგად. ყველა ეს შემთხვევა თავის ისტორიულ თუ გეოპოლიტიკურ კონტექსტებში უნდა განიხილებოდეს და მათი სახელმწიფო მოწყობაც ამგვარად უნდა იქნეს გაგებული. მხოლოდ ის ფაქტი, რომ სადღაც რომელიღაც პროექტმა კარგად იმუშავა, არ არის საკმარისი ამ პროექტის საქართველოში შემოსატანად და დასანერგავად.

¹ *Словарь социолингвистических терминов*, Российская академия наук. Институт языкознания, Москва, Российская академия лингвистических наук, 2006.

არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ეთნიკური განსხვავების ნიადაგზე შესაძლო დამაბულობის რისკის შესამცირებლად ერთ-ერთი ქმედითი ბერკეტი განათლების სისტემასაც უპყრია, სისტემას, რომელსაც დიდი პასუხისმგებლობა აწევს და რომელსაც განსაკუთრებული პროფესიონალიზმი მოეთხოვება.

პოსტსაბჭოთა სივრცეში, დამოუკიდებელ რესპუბლიკებსა და რუსეთის ფედერაციის შემადგენლობაში მყოფ «დამოუკიდებელ რესპუბლიკებს» მემკვიდრეობად ერგო მრავალენოვანი საზოგადოებების სამოქალაქო ინტეგრაციასთან დაკავშირებული პრობლემები. საბჭოთა კავშირი, რომელიც რუსეთის კომუნისტური იმპერიის ფარგლებში ერთიან პოლიტიკურ, სამხედრო-სასაზღვრო, ეკონომიკურ და კულტურულ კურსს ატარებდა, რუსული ენის გამაშუალებელი (ბევრგან კი პრიორიტეტული) როლის მეშვეობითა და კომუნისტური იდეოლოგიით მჭიდროდ ადულაბებდა რუსული ენის მომხმარებელ ხალხებს, რომლებიც თავად რესპუბლიკებს შიგნითაც ავტოქტონ, სატიტულო ეთნოსებთან ურთიერთობაში რუსულს იყენებდნენ. შესაბამისად, ეს მოსახლეობა სამოქალაქო სივრცეში რუსული ენით ინტეგრირდებოდა, ხოლო კერძო ურთიერთობებში თავის დედაენას მოიხმარდა. ამის შედეგია ის, რომ პოსტსაბჭოურ პერიოდში, როდესაც რუსულმა ენამ სტატუსი შეიცვალა, ზოგან კი უცხო ენის სტატუსამდე «დაიწია», არასატიტულო ეროვნებათა ენების ამარა დარჩენილი მოსახლეობის სამოქალაქო ინტეგრაციას ის სახელმწიფო ენები «გადაელობა», რომელთა შესწავლაზეც (ზემოთ ხსენებული მიზეზების გამო) რესპუბლიკის მოქალაქეებს, მაგრამ არა სახელმწიფო ენის წარმომადგენლებს, არასოდეს შეუწუხებიათ თავი. ამ მიზეზით შეიქმნა ამგვარ რესპუბლიკებში «ენობრივი დილემა», რომლის დაძლევაც მხოლოდ გონივრული დაგეგმვით შეიძლება.

ამ საკითხებით, ბუნებრივია, დაინტერესდნენ ერთი მხრივ, საგანმანათლებლო სტრუქტურები, და უპირველეს ყოვლისა, გა-

ნათლების სამინისტროს სპეციალური ინსტიტუტები, და მეორე მხრივ, პოლიტიკური და სოციალური სამსახურები, რომელთათვისაც სამოქალაქო ინტეგრაციისა და ადამიანების უფლებათა დაცვის უზრუნველყოფა სტრატეგიულად მნიშვნელოვანია. ეს ორი მიმართულება ერთსა და იმავე მიზანს ისახავს, მაგრამ ზოგჯერ, ამ მიზნის მიღწევის გზად სრულიად სხვადასხვა პროგრამის განხორციელებას ვარაუდობს; სამოქმედო სტრატეგიის მცდარმა არჩევანმა კი, შესაძლოა, სიკეთის ნაცვლად უარყოფითი შედეგი მოიტანოს.

მივყვეთ ამ საკითხს თანამიმდევრულად:

1. მსოფლიოს ყველა დაწინაურებულ ქვეყანაში სახელმწიფო ენის ცოდნა თვით დროებითი მიგრანტისთვისაც კი დამხვედურ გარემოში ინტეგრაციის ერთადერთი გზაა. ნებისმიერი სამუშაო ადგილი, რომელიც მეტ-ნაკლებად კომუნიკაციასაც გულისხმობს, მხოლოდ სახელმწიფო ენის მცოდნემ შეიძლება დაიკავოს, ეს ვალდებულებაცაა და ნებაყოფლობითი არჩევანიც. ასეთ შემთხვევაში მოსული მოსახლეობის (ამ შემთხვევაში ნაკლები მნიშვნელობა აქვს მოსვლის დროს, რადგან რაც უფრო დიდი ხნის «მოსულია» მოქალაქე, მით უფრო ძნელდება იმ მიზეზების გამართლება, რომელთა გამოც არ ისწავლა მან «მიმღები» ქვეყნის ენა (სახელმწიფო ენა): მიმღები საზოგადოება მტკიცებულად რეაგირებს საკუთარი სახელმწიფოსა და მისი ენის უპატივცემულობაზე და რაც უფრო ხანგრძლივია მიგრანტის მოსულობის სტაჟი, მით უფრო გაუგებარია, რატომ არ გადადგა დაახლოებისაკენ ნაბიჯი მოსულმა? განა მისი მიზანი რაღაც სხვა იყო და არა ინტეგრაცია? ამგვარი ლოგიკის ფონზე მიგრანტთა ენისათვის რაიმე სტატუსის მინიჭება, მისი ერთენოვნებისაკენ საგანგებოდ წახალისება თუ ნომინალური ბილინგვიზმის სტიმულირება მას «მიმღებ» სოციალუმიდან კი არ დაახლოებს, არამედ დააშორებს. ამიტომაცაა, რომ

არავის მოსდის აზრად, საფრანგეთში არაბული ენისათვის სტატუსის მიცემა, ან გერმანიაში თურქული ენის სახელმწიფო ან რეგიონულ ენამდე ამაღლება და ა.შ.

2. სახელმწიფო ენის შესწავლის უზრუნველყოფა სახელმწიფო სკოლებში უნდა მოხდეს. საზოგადოების ყველა წევრს უნდა ჰქონდეს სამოქალაქო უფლებებიც და სამოქალაქო ვალდებულებებიც. ის ადამიანები, რომლებიც თავის ბედს კონკრეტულ სახელმწიფოებს უკავშირებენ, ცხადია, უნდა გულშემატკივრობდნენ ამ სახელმწიფოს მთლიანობას, უსაფრთხოებას (მათ სამხედრო ვალდებულებებიც აქვთ), მშვიდობას, კულტურულ და ეკონომიკურ წინსვლას. ამ გზაზე, ერთი შეხედვით, სრულიად გაუგებარი ჩანს, მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის სურვილი ჩაკეტილ, ენობრივად და ეთნიკურად უცხო ერთობად დარჩეს იმ ქვეყანაში, რომლის წევრიც არის და რომლის მკვიდრადაც სურს თავს აღიქვამდეს. რა არის ის მიზეზი თუ მიზანი, რომელიც ამ საზოგადოებას ინტეგრაციის ამ უპირველეს და აუცილებელ პირობაზე უარს ათქმევინებს? რატომ არ მოხდა მაგ., საქართველოში სახელმწიფო ენით იმ სივრცეების დაფარვა, სადაც ადრე რუსული მუშაობდა მაინტეგრირებელ ენად (როგორც უკვე აღვნიშნეთ, კომუნისტური რეჟიმის გავლენით)? 1991 წელს, როდესაც საქართველომ დამოუკიდებლობა გამოაცხადა, ამ დამოუკიდებლობას საქართველოს მაშინდელი ტერიტორიების მთელმა მოსახლეობამ რეფერენდუმით დაუჭირა მხარი; ამ მომენტიდან დღეს 25 წელიწადია გასული. ამ პერიოდში ჯავახეთსა და ქვემო ქართლში ქართული ენის, სახელმწიფო ენის, ათვისება ვერ მოახერხა არა მარტო «ძველმა» თაობამ, არამედ ამ წლებში დაბადებულმა და წამოზრდილმა თაობებმაც. ჯერჯერობით არ უშველა ამ საქმეს არც უამრავმა გრანტმა და «თავთავებისა» და «ჯეჯილების» გამოცემამ და არც

პედაგოგთა გადამზადება-გადმომზადების მკირადღირე-ბულმა პროგრამებმა. იქნებ საკითხის გადაჭრას წაშვე-ლებოდა არაქართველების კომპაქტურად დასახლების რეგიონებში კარგად აღჭურვილი და მომზადებული ქარ-თული სკოლების გახსნა (ჯერჯერობით, სომხური ან აზერბაიჯანული სკოლის გვერდით), სადაც ადგილობ-რივი მოსახლეობის ენა, როგორც საგანი, სწავლების მთელი პერიოდის მანძილზე იქნებოდა წარმოდგენილი? მშობელს უნდა ჰქონდეს საშუალება აირჩიოს სკოლა თა-ვისი შვილისათვის, იქნებ მას სურს შვილი ქართულ სკო-ლაში შეიყვანოს და სრულფასოვან მოქალაქედ მოამ-ზადოს (მით უფრო, თუ მისი დედაენა ქართულ სკო-ლაში მსურველთა მიხედვით დაკომპლექტებულ კლა-სებში სრულყოფილად ისწავლება, როგორც ეს მოწინავე ევროპული ქვეყნების გამოცდილებითაც არის შემოწმე-ბული)? რატომ ვერ ისწავლის ქართულ სკოლაში სომეხი ან აზერბაიჯანელი ბავშვი, თუკი ქართველი ან სომეხი ბავშვი წარმატებით სწავლობდა რუსულ სკოლაში არც-თუ შორეულ წარსულში, ან თუკი დღესაც, ბავშვი ემიგრაციაში წასული ოჯახიდან ახერხებს ნებისმიერი უცხო-ური ქვეყნის სკოლაში სწავლას და მას არავინ უხსნის სკოლას დედაენაზე? ხომ არ არის სახელმწიფო ენის შეს-წავლის საკითხი ხელოვნურად გართულებული, რათა საჭირო შეიქნას მრავალრიცხოვანი სტრუქტურების, შპს-ების, არასამთავროებისა და სხვა ორგანიზაციების შექ-მნა, თანხების გადასროლა-გადმოსროლა და ისედაც და-ძაბული საზოგადოებრივი ურთიერთობების კიდევ უფრო დაძაბვა მოსახლეობისათვის იმის ჩაგონებით, რომ მას ინტეგრაციის არამოსურნე ეთნიკური ჯგუფების მხრიდან კიდევ ერთი (ან ერთზე მეტი) ეთნიკური, თუ ენობრივი კონფლიქტი ემუქრება?

3. ამ ბოლო დროს გააქტიურებულია აზრი (და ამ აზრის

მომფიქრებელი ჯგუფი), რომ საზოგადოებრივი მშვიდობიანობა ყველა ენობრივი კოლექტივისათვის გარკვეული სტატუსის მინიჭებითა და ამ სტატუსის საფუძველზე დედაენაზე განათლების მიღების უზრუნველყოფით მიიღწევა. წარმოვიდგინოთ ამგვარი განათლების პრაქტიკულად განხორციელების სრული სურათი: საქართველოში სომხურ საშუალო სკოლაში სომხურ ენაზე სომხეთის ისტორიასა და კულტურაზე აღზრდილი ადამიანი როგორი ტიპის მოქალაქედ იზრდება? ოდენ სომხური განათლება (თუნდაც აქამდე აუთვისებელი სალაპარაკო ქართულის შესწავლა მოხერხდეს), ცხადია, განათლების გამოყენების შესაძლებლობას მოითხოვს. რას ვთავაზობთ ამ მოსახლეობას - ერთ კუთხეში ჩაიკეტოს და პატარა სომხეთი ააშენოს, თუ დანარჩენი საქართველო მოვარგოთ ამ სომხურ დასახლებას? ვინ გეგმავს და მართავს ამ ადამიანთა ცოდნის, კომპეტენციის, კულტურის, ფსიქოლოგიის, მეთოდოლოგიის, სასწავლო-შემოქმედებითი აქტიურობის, საქმიანობის სფეროებს? თბილისში სპეციალური სომხურენოვანი მართვის ოფისები გაიხსნება, თუ პირდაპირ სომხეთის პრეზიდენტის აპარატი ჩაებმება ამ საქმეში? ეს სრულიად არარეალური, აბსურდული პროექტი, რომელიც რუსეთის მიერ დატოვებული რეჟიმით ისედაც შეუჩერებლად მუშაობს, ახლა, სტატუსობრივი გაფორმების შემთხვევაში, სრულიად გამოვა საქართველოს გავლენის სფეროდან. მოიტანს კი რაიმე სამოქალაქო სიკეთეს ერთი ქვეყნის მოქალაქეთა ამგვარი გათიშვა? განა სხვა წინაპირობები ჰქონდა აფხაზეთისა თუ სამაჩაბლოს სამხედრო კონფლიქტებს?

4. საგანმანათლებლო სისტემა თავის ჰუმანურ და ინტერნაციონალურ განწყობას იმით გამოხატავს, რომ დეკლარირების დონეზე ერთი მხრივ, პროექტებს ამუშავებს არაქართველების კომპაქტურად დასახლების რეგიონებ-

ში ამ ხალხის მშობლიური ენის სტატუსობრივად გასაძლიერებლად, და მეორე მხრივ კი არაქართველების კომპაქტური დასახლების ადგილებზე არაქართულ სკოლებს აფინანსებს და ქართულს «მეორე» ენად ასწავლის, ე.წ. ბილინგვური და მულტილინგვური სწავლების თაობაზე ძვირადღირებულ «კვლევებს» აწარმოებს და «ექსპერიმენტებს» ატარებს. ევროპის ერთ-ერთი განსაკუთრებულად ღარიბი და ჩამორჩენილი ქვეყნისათვის ჯერაც ევროპელებისათვის საკამათო პროექტების ექსპერიმენტული შესწავლა ადამიანისათვის ცხოველთა ორგანოების ან სხეულის ნაწილების გადანერგვის «საპილოტე ცდებს» წააგავს.

რამდენადაც სოციოლინგვისტიკას აინტერესებს ენის სწავლების საკითხებიც, პასუხი უნდა გაეცეს რამდენიმე შეკითხვას, რომელიც ენის შესწავლის პრობლემატიკასთან დაკავშირებით დაისმის პედაგოგიკაში, ფსიქოლოგიასა და ლინგვისტიკაში: ა) რამდენი ენის სწავლება შეიძლება ერთდროულად სკოლაში (მაგ., ჯავახეთის სომხურ სკოლებში ოფიციალურად ისწავლება სომხური, რუსული, ინგლისური, ქართული). ამ ენების შეტანა სასწავლო პროგრამებში მიმდინარეობს დაწყებითი კლასებიდან მეხუთე კლასამდე. თუ გავითვალისწინებთ, რომ სკოლა კვირაში ხუთი დღე მუშაობს, ხოლო გაკვეთილების ხანგრძლივობა და დღიური რაოდენობა მკაფიოდაა განსაზღვრული, გამოდის, რომ კვირაში ოთხი ენა სხვა შესასწავლ დისციპლინებთან ერთად ისეთ დატვირთვას წარმოადგენს, რომ მოსწავლეთა 90%-ს პრაქტიკულად მისი დამღევა არ შეუძლია, ხოლო გლობალიზაციის ეპოქაში საერთაშორისო ენების სწავლების გარეშე მოსწავლეთა დატოვება დისკრიმინაციის ტოლფასია; ბ) პედაგოგიკაში ძალიან ძველი, და დღესაც გადაუჭრელი პრობლემაა უცხო ენათა შესწავლის ასაკობრივი დონეების შერჩევის საკითხიც (რა ასაკიდან შეიძლება ასწავლო მეორე ენა, მესამე ენა და სხვ.); გ) ლინგვისტიკას აქვს თავისი დამოკიდებულება სტრუქტურითა და ბუნებით განსხვავებულ

ენათა შესწავლის სირთულეებთან დაკავშირებით (შეპირისპირებული სწავლება, ე.წ. მუნჯური მეთოდი, ენები რანჟირების მიხედვით (პირველი ენა, მეორე ენა, მესამე ენა თუ «უცხო ენა»), ენის გაკვეთილები გაკვეთილების რიგში (I-II გაკვეთილი, ბოლო გაკვეთილი და სხვ.);

სამართლიანობა მოითხოვს იმის აღნიშვნას, რომ უცხოელი ექსპერტები საქართველოს ენობრივი სიტუაციის აღწერისას ძირითადად სწორად ხედავენ პრობლემებს და ამ პრობლემათა გამომწვევ მიზეზებს. კერძოდ, ისინი აღიარებენ, რომ საქართველოში არაქართულენოვანი მოსახლეობის არსებობა განაპირობა არა ქართველთა მხრიდან დისკრიმინაციულმა პოლიტიკამ, არამედ კომუნისტური რეჟიმის რუსიფიკაციულმა პოლიტიკამ, რომლის შედეგადაც რუსული ჩადგა საქართველოს სახელმწიფოს ქართველ და არაქართველ მოსახლეობას შორის, ხოლო საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, რუსული ენის სახელმწიფოს სისტემიდან გასვლის შემდეგ ეს მოსახლეობები, ფაქტობრივ, შუამავალი საკომუნიკაციო ენის გარეშე დარჩნენ. შვეიცარიის საერთაშორისო ორგანიზაციის CIMERA-ს მონაცემებით, საქართველოს მოსახლეობის 13 %-ისათვის ქართული, საქართველოს სახელმწიფო ენა, არ არის პირველი ენა. ორი უმთავრესი ეთნოლინგვისტური ჯგუფია სომხები, რომლებიც უმეტესად სამცხე-ჯავახეთში ცხოვრობენ (დაახლოებით 6%), და აზერბაიჯანელები - ქვემო ქართლში (6,5%). კარინ ბრახმანი მიუთითებს იმ ნაკლოვანებებზე, რაც ამჟამად საქართველოში არაქართველების კომპაქტურად დასახლების რეგიონებში ოდენ სომხური, აზერბაიჯანული და რუსული სკოლების მოქმედებას უკავშირდება, კერძოდ, რომ ამგვარი საგანმანათლებლო პოლიტიკა

აძლიერებს ეთნიკური და ენობრივი თვალსაზრისით არსებულ დაყოფას, რაც აშკარად არ უწყობს ხელს მოქალაქეობის საერთო განცდისა და ერთიანი კუთვნილების გრძნობის ჩამოყალიბებას ქვეყანაში, სადაც შეინიშნება ხანგრძლივი დამაბულობა და ტერიტორიული უთანხმოებები ქართველ უმრავლესობასა და დედაქალაქის ფარგლებს გა-

რეთ კომპაქტურად მცხოვრებ უმცირესობათა ეთნოლინგვისტურ ჯგუფებს შორის. მეორე - უმცირესობათა ჯგუფების ზავშევი სკოლას ისეთი ენობრივი უნარ-ჩვევებით ამთავრებენ, რომლებიც განსხვავდება იმ ზავშევი უნარ-ჩვევებისაგან, რომელთათვისაც ქართული მშობლიური ენაა, რაც, სამწუხაროდ, მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენს მათ მიერ უმაღლესი განათლების მიღების, მათი სამომავლო დასაქმების, პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობის შესაძლებლობებზე. აგრეთვე ქართულ საზოგადოებაში მათ ინტეგრაციაზე. მიუხედავად იმისა, რომ არაქართულენოვან სკოლებში ქართული ენა საგნის სახით დაწყებითი სკოლის პირველი კლასიდან ისწავლება, იმ ახალგაზრდების უმეტესობას, რომლებიც სომხურ, აზერბაიჯანულ და რუსულ სკოლებს თბილისის ფარგლებს გარეთ ამთავრებენ, სავალდებულო სასკოლო სწავლების დასრულების შემდეგ ქართულად უბრალო საუბრის წარმართვაც კი არ შეუძლია, რომ აღარაფერი ვთქვათ წერის უნარზე, რაც მას სახელმწიფო ენის გამოყენებით მუშაობის საშუალებას მისცემდა¹.

არაქართულენოვანი მოსახლეობის კომპაქტური განსახლების რეგიონებში ენობრივი სიტუაცია ზოგადად ასე შეიძლება დახასიათდეს: სწავლება მიმდინარეობს მხოლოდ სომხურად (სამცხე-ჯავახეთის სომხურ სოფლებში) და აზერბაიჯანულად (ქვემო ქართლში), საქმის წარმოება მხოლოდ სომხურად და აზერბაიჯანულად (ზოგჯერ რუსულად), წარწერები, კულტურის სფერო, საზოგადოებრივი საქმიანობა - მხოლოდ სომხურად და აზერბაიჯანულად, ადგილობრივი საკომუნიკაციო არხები - მხოლოდ სომხურად და აზერბაიჯანულად. ცხადია, კულტმსახურებაც ამ მოსახლეობის ნაციონალურ ენებზეა. შესაბამისად, ადამიანის უფლებათა დაცვის კუთხით არაქართველთა ნაციონალური განვითარების საკითხი ზუსტად ისე გამოიყურება, როგორც მათ ისტორიულ სამშობლოებში (სხვა ამბავია, ითხოვს კი ამას რომელიმე საერთაშორისო დოკუ-

¹კარინ ბრაზმანი, რედ., *ენობრივი პოლიტიკა და განათლება მრავალეროვან საზოგადოებებში*, კონფერენციის მასალები 7, თბილისი, 2006, მთარგმ. ანა გეგეჭკორი, ნადეჟდა ტარასოვა, <http://www.readbag.com/cimera-pdf-cp7-eng-geo-final> გვ. 13. ნახ. 15 თებერვალი, 2015 წ.

მენტი რომელიმე ქვეყნისაგან? რაც შეეხება ამ ადამიანთა სამოქალაქო უფლებებს, ამ უფლებათა დაცვა მოითხოვს ქართულ სახელმწიფოში მათი ინტეგრირების უზრუნველყოფას, ეს კი ამ რეგიონებში ქართული სკოლების გახსნით შეიძლება მოხერხდეს. ქართული სკოლა შეიძლება იყოს დაწყებითი ნაციონალური სკოლის მომდევნო ეტაპი, ან დროებით, ალტერნატიული სასწავლებელი ნაციონალური სკოლის პარალელურად. შერეული სწავლება მხოლოდ დამატებითი და საცდელი ღონისძიება შეიძლება იყოს და არა ყოვლისმომცველი ღონისძიება.

კარინ ბრახმანისავე სტატიაში ნათქვამია:

მაგრამ არ იქნებოდა შორსმჭვრეტელო, გვევარაუდა, რომ სახელმწიფო ენის კარგად ცოდნის ნაკლებობა მხოლოდ მეთოდოლოგიური და ტექნიკური ფაქტორების შედეგია. არსებულ პოლიტიკურ კონტექსტში, როდესაც ხდება საქართველოს ცენტრალურ ხელისუფლებასა და უმცირესობათა ეთნოლინგვისტურ ჯგუფებს შორის ურთიერთობათა გადასინჯვა და ხელახლა განსაზღვრა, ენობრივი პოლიტიკა და განათლება ფართო დისკუსიების საგნად იქცა და ეროვნულ უმცირესობათა «ისტორიული» ადგილის, პოლიტიკური ინტეგრაციის ან ავტონომიისა და კულტურული ასიმილაციის შესახებ მწვავე პოლიტიკური დებატების ცენტრში მოექცა. მმართველობაში ბოლო დროს განხორციელებულმა რეფორმებმა, რომლებიც საჯარო მოხელეებისაგან ქართულ ენაზე კარგად წერისა და საუბრის ცოდნას მოითხოვს, აგრეთვე 2005 წელს უმაღლეს სასწავლებლებში მისაღები ერთიანი ეროვნული გამოცდების ქართულად, უმცირესობათა სკოლების მოსწავლეებისათვის სპეციალური ზომების გაუთვალისწინებლად, ჩატარების შემოდგამ კიდევ უფრო გაამწვავა დამაბულობა. მართალია, ცენტრალური ხელისუფლება ცდილობს, ზრდასრულ მოქალაქეებსაც და ბავშვებსაც შესთავაზოს ქართული ენის შესწავლის უფრო ქმედითი შესაძლებლობები, მაგრამ ეს ინიციატივები ზოგადად არ არის საკმარისი, გარდა ამისა, ისინი სულ ახლახან დაიწყო და, შესაბამისად, ვერ მოიტანდა საგრძნობ შედეგებს¹.

საქართველოში ხშირად ისმის შვეიცარიის ენობრივი მოწყობის მაგალითიც. ეს მაგალითი, რომელიც სრულიად ორიგინალ-

¹ Ibid.

ლურია არა მარტო ევროპის, არამედ მთელი მსოფლიოს თვალსაზრისით, სხვებისა არ იყოს, არც საქართველოსთვის გამოდგება პარალელის გასავლებად. მართლაც, ეს მშვენიერი და წარმატებული ქვეყანა სასურველი ობიექტია მისაბამად ეკონომიკის, დემოკრატიის, ჰუმანიზმის, კულტურის თვალსაზრისით, მაგრამ ჯერჯერობით ვერანაირად ვერ ვბაძვთ ამ სფეროებში, რაც შეეხება ენობრივ სიტუაციას, ეს სიტუაცია უაღრესად სპეციფიკურია და ჩვენსას არა ჰგავს. რა ხდება ენობრივად შვეიცარიაში? დავეყრდნოთ ამ სიტუაციის საუკეთესო მცოდნეს, ნიკულის იეგერს - საქართველოში შვეიცარიის საელჩოს წარმომადგენელს, რომელიც ბრძანებს:

1848 წელს კონფედერაციის შექმნის მომენტიდან შვეიცარიამ საკუთარი თავი განსაზღვრა, როგორც მრავალენოვანი სახელმწიფო, რომელიც ერთმანეთისგან ძალზე განსხვავებული სიდიდის ოთხი ენობრივი საზოგადოებისგან შედგება. მოსახლეობის დაახლოებით 74 პროცენტისგან შემდგარი დომინანტი ენობრივი ჯგუფი ლაპარაკობს შვეიცარიულ გერმანულს - ქვედაგერმანული ენის დიალექტების ნარევს. ფრანგულად მოსახლეობის დაახლოებით 20 პროცენტი ლაპარაკობს, იტალიურად - 5 პროცენტი, ხოლო რომანულად - 1 პროცენტზე ნაკლები. ამგვარმა ენობრივმა მრავალფეროვნებამ, რასაც დაემატა შვეიცარიის კონსტიტუციით უზრუნველყოფილი თანასწორობა ყველა ენას შორის, სიმბოლური დახმარება გაუწია შვეიცარიული ეროვნული ინდივიდუალობის ჩამოყალიბებას. ჩემი აზრით, ეს სიმბოლურობა იმდენად უპირობოდ ადიქმება, რომ სულ ბოლო ხანებამდე ენის საკითხი, პრაქტიკულად, არ წამოიჭრებოდა შვეიცარიაში გამართულ ეროვნულ პოლიტიკურ დებატებში. ამის მიზეზი ის გახლავთ, რომ ენა კონფლიქტის პოტენციურ წყაროდ კი არ განიხილება, არამედ ჩვენი სახელმწიფოებრიობის განუყოფელ ნაწილად. ეს საკითხი არასოდეს ყოფილა ყურადღების ცენტრში და ტრადიციულად მიიჩნევა, რომ მას არა აქვს რეალური პოლიტიკური მნიშვნელობა¹.

რაოდენ მშვენიერიც უნდა იყოს ის იდილია, რომელზედაც შვეიცარიის კეთილდღეობაა დაფუძნებული, ჩვენთვის, სადაც

¹ ნიკულის იეგერი, «მრავალფეროვნების მართვა მრავალენოვან საზოგადოებაში», in კარინ ბრაჰმანი, *ენობრივი პოლიტიკა* და... *op. cit.*, გვ. 53.

არაქართულენოვანი კომპაქტური დასახლებები ძირითადად რუსეთის ცარიზმისა და კომუნისტური რეჟიმების «ზრუნვით» წარმოიქმნა, მრავალენოვნება საქართველოს სახელმწიფოს წარმოშობა-განვითარების საფუძველი არასოდეს ყოფილა. ცხადია, მრავალენოვნების კონსტიტუციურ განსაზღვრაზე ლაპარაკიც კი, რასაც პერიოდულად რუსეთი წინ წამოწევდა ხოლმე, სერიოზული კონფლიქტების რისკს შეიცავს. მით უფრო, რომ თვით შვეიცარიაშიც არ არის სავსებით გამორიცხული ამა თუ იმ ტიპის ენობრივი კონფლიქტი. მოვიხმობთ ისევ ბ-ნი იეგერის სტატიას, სადაც ნათვამია, რომ

მიუხედავად შვეიცარიაში სხვადასხვა ენის მშვიდობიანი თანარსებობისა, რაც ესოდენ საამაყო ჩვენთვის, მაინც არსებობს კონფლიქტების წარმოქმნის შესაძლებლობა გერმანული ენის უეჭველი კულტურული, პოლიტიკური და ეკონომიკური დომინანტობისა, და იმის გამო, სისტემას არ შესწევს უნარი, თავიდან აიცილოს იტალიურის მარგინალიზაცია¹.

ფაქტია აგრეთვე, რომ რომანულს (რომელზეც შვეიცარიის მოსახლეობის ერთ პროცენტზე ნაკლები ლაპარაკობს) გაქრობის საფრთხე ემუქრება. შვეიცარიაში ეროვნული ენების სტატუსი იურიდიული თვალსაზრისით ასე გამოიყურება: შვეიცარიაში არსებული ოთხივე თვითმყოფადი ენის სტატუსი გახლავთ *ეროვნული ენები*. მაგრამ მათგან მხოლოდ გერმანული, ფრანგული და იტალიურია აღიარებული *ოფიციალურ* ენებად. რომანულად მოლაპარაკე ადამიანების სიმცირის გამო ამ ენას ოფიციალური სტატუსი მხოლოდ იმ თემში აქვს, რომელიც მას იყენებს. ფედერალური კონსტიტუცია იძლევა ეროვნული ენების დაცვის გარანტიებს ოთხი ძირითადი პრინციპის საფუძველზე, რომელთაგან უპირველესია *ტერიტორიული გავრცელების პრინციპი*, რომელიც ენობრივ თემებს უფლებას აძლევს ოფიციალურ ენად გამოიყენონ საკუთარი ენა საჯარო მართვა-გამგეობაში, მართლმსაჯულების აღსრულებასა და განათლე-

¹ *Ibid.* [ხაზგასმა ყველგან ჩვენია]

ბაში თავიანთ ტერიტორიებზე. სინამდვილეში ეს ნიშნავს, რომ ფრანგულად მოლაპარაკე მოქალაქეებს შეუძლიათ ფრანგულის გამოყენება ადგილობრივ ანუ კანტონის მმართველობის ორგანოებთან ურთიერთობაში მხოლოდ იმ ტერიტორიებზე, სადაც ფრანგულია ოფიციალური ენა. ამ მოქალაქეებს მშობლიური ენის გამოყენება მმართველობის ფედერალურ ორგანოებთან ურთიერთობაშიც შეუძლიათ. ამგვარი ტერიტორიული დაყოფა ყოველთვის არ ემთხვევა 23 კანტონის (რომელთაგან სამი ორენოვანია, ხოლო ერთი სამენოვანი) ზუსტ საზღვრებს. ფაქტობრივად, არსებობს ოთხი ენობრივი ზონა: ერთი გერმანულენოვანი, ერთი ფრანგულენოვანი, ერთი იტალიურენოვანი და ერთიც - რომანულენოვანი.

რა პრობლემები იჩენს თავს შვეიცარიაში მრავალენოვნების სიტუაციაში?

- ა) **ხარჯები:** ითარგმნება ყველა დოკუმენტი ოთხ ენაზე, მაუწყებლობებიც ოთხ ენაზეა.
- ბ) აშკარაა გერმანულენოვანი ნაწილის დომინანტობა და ამ ფონზე ფრანგულ და იტალიურენოვანი მოქალაქეების პოლიტიკური ზეგავლენის მარგინალიზაციის ტენდენცია. ეს ფაქტი ნიშნავს, რომ საჭიროა მნიშვნელოვანი ძალისხმევა - ფინანსურ, სიმბოლურ და პოლიტიკურ დონეებზე - თუკი გვინდა თავიდან ავიცილოთ სხვადასხვა ენობრივ რეგიონებს შორის გადაულახავი უფსკრულის წარმოქმნა და თანხმობაზე დამყარებული იმ მოდელის შენარჩუნება, რომელმაც შვეიცარიას სტაბილურობის სამოთხის სახელი დაუმკვიდრა.
- გ) პოლიტიკურ ძალთა წონასწორობა შვეიცარიაში და მიღებული გადაწყვეტილებები ასახავს მოსახლეობის გერმანულენოვანი ნაწილის დემოგრაფიულ დომინანტობას. ამის გამო ხელისუფლება მუდმივად ცდილობს შესაძლო დაპირისპირებათა განეიტრალებას და იმგვარი ფინანსუ-

რი თუ სოციალური ღონისძიებების გატარებას, რაც მოსახეობაში კონფლიქტების არიდებას უზრუნველყოფს.

დ) შვეიცარიას სისტემატიურად უხდება ასიათასობით მიგრანტისათვის ოთხი ენიდან თუნდაც ერთის შესწავლის ხელშეწყობა.

ისევ ნიკულინ ნიეგერის სიტყვებს მოვიხმობთ, სადაც აღნიშნულია, რომ მიუხედავად აშკარა ნაკლოვანებებისა, ეროვნულ ენებთან დაკავშირებული კონსენსუსის შვეიცარიული სისტემა - შვეიცარიის ოთხი ენობრივი ჯგუფის მშვიდობიანი თანაარსებობა დაახლოებით 160 წლის განმავლობაში - უდავო წარმატებაზე მეტყველებს. რომ «აღნიშნული ოთხი ჯგუფიდან არც ერთს არასოდეს არ აღუქვამს ენობრივი მრავალფეროვნება მუქარად¹.»

ჩვენი მხრივ დავძენთ, რომ 160 წლიანი ექსპერიმენტის გადმოღება მრავალსაუკუნოვანი გამოცდილების ქვეყანაში არასერიოზული იქნება. ათასწლეულების მანძილზე ჩვენ ქართული სახელმწიფო ენით გამობრძმედილი ერთიანობის იდეალით გვივლია, ეს გზა შემოწმებული და საიმედოა.

განხორციელებული ანალიზი გვაძლევს შემდეგი დასკვნების გაკეთების საშუალებას:

შვეიცარიის ენობრივი მოწყობა და ამ ქვეყნის ენობრივი პოლიტიკა ვერ გამოდგება მისაბამ მაგალითად ამ მიმართულებით საქართველოში არსებული პრობლემების გადასაჭრელად იქედან გამომდინარე, რომ ქვეყანას აბსოლუტურად განსხვავებული ისტორიული ტრადიცია და ენობრივი სიტუაცია აქვს.

საქართველოს ხელისუფლების მიზანი და უპირველესი მოვალეობაა, რომ უზრუნველყოს საქართველოს მოქალაქე აზერბაიჯანელებისა და სომხების მიერ ქართული ენის, როგორც

¹ Ibid.

სახელმწიფო ენის, შესწავლა, რათა ამ მოსახლეობამ თავი სრულფასოვან მოქალაქედ იგრძნოს ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე და სრულად ისარგებლოს ქვეყნის ყველა სიკეთით.

მართალია, მთავრობასაც და მოსახლეობასაც კარგად ესმით ქართული ენის სწავლების/შესწავლის მიშვნელობა არაქართულენოვანი ეთნიკური ჯგუფებისათვის, მაგრამ ჯერჯერობით ვერ განხორციელდა ვერცერთი წარმატებული პროექტი.

ვფიქრობთ, საკითხი ვერ გადაწყდება ცალკეული სახელმძღვანელოს შედგენით, ან ე.წ. ორენოვანი სწავლებით, რადგან ძირითადი მოსახლეობა, ვისთვისაც განკუთვნილია ამგვარი პროგრამები, სოფლის მეურნეობას მისდევს, ადრეული ასაკიდან ჩაბმულია სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობაში და ნაკლებადაა განწყობილი ძირითადი საგანმანათლებლო საგნების გვერდით კიდევ გამოყოს დრო ქართული ენის (ქართულთან ერთად, ინგლისურის, და ზოგჯერ რუსულისაც) შესასწავლად.

ჩვენ საუკეთესო გამოსავლად ის მიგვაჩნია, რომ ალტერნატივის სახით არაქართულენოვანი და ქართველებით დასახლებული სოფლების კვეთზე შეიქმნას თანამედროვე ტექნოლოგიებით აღჭურვილი და საუკეთესო პედაგოგიური კადრებით დაკომპლექტებული თანამედროვე ტიპის ქართული სკოლა, რომელშიც შვილის მიყვანა ერთნაირად სასურველი და შესაძლებელი იქნება ქართველი და სომეხი ან აზერბაიჯანელი მშობლსთვის. ერთი სკოლის კედლებში მოსული ბავშვები კი საუკეთესოდ გამოძებნიან არა მარტო მეგობრობის სურვილს, არამედ იმ საერთო ენასაც, რომელსაც ეს მეგობრობა დაეფუძნება.

ბიბლიოგრაფია

- ბრაზმანი, კარინ, რედ., *ენობრივი პოლიტიკა და განათლება მრავალენოვან საზოგადოებებში*, კონფერენციის მასალები 7, თბილისი, 2006, მთარგმ. ანა გეგეჭკორი, ნადეჟდა ტარასოვა, <http://www.readbag.com/cimera-pdf-cp7-eng-geo-final>, ნახ. 15 თებერვალი, 2015 წ.
- იეგერი, ნიკოლინ, «მრავალფეროვნების მართვა მრავალენოვან საზოგადოებაში», in კარინ ბაზმანი, რედ., *ენობრივი პოლიტიკა და განათლება მრავალენოვან საზოგადოებებში*, თბილისი, 2006 / მთარგმ. ანა გეგეჭკორი, ნადეჟდა ტარასოვა <http://www.readbag.com/cimera-pdf-cp7-eng-geo-final>, ნახ. 15 თებერვალი, 2015 წ.
- Словарь социолингвистических терминов*, Российская академия наук. Институт языкознания, Москва, Российская академия лингвистических наук, 2006.
- Kloss, Heinz, *The American Bilingual Tradition. Washington DC and McHenry IL*, Center for Applied Linguistics and Delta System / Reprints of Kloss H. The American Bilingual Tradition, Rowley MA: Newbury House, 1977, 1988.